

До спеціалізованої вченої ради Д 55.051.07
Сумського державного університету

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Лук'янца Дмитра Миколайовича на дисертацію Мандичева Дениса Вадимовича «Адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Дискусія стосовно галузевої належності норм, які регулюють відносини, що стосуються організації діяльності судів має досить давню історію. Незважаючи на різноманітність думок з цього приводу, можна із впевненістю стверджувати, що останнім часом більшість науковців схильється до тієї точки зору, що відносини пов'язані із внутрішньоорганізаційною діяльністю судів є невід'ємною частиною предмету саме адміністративного права. На користь цієї думки свідчить і практика адміністративних судів, які розглядають більшість спорів, що виникають у цій сфері. Беззаперечним є той факт, що якість здійснення правосуддя залежить не тільки від стану відповідного процесуального законодавства та професійних якостей суддів, але й від належної організації діяльності судів, в тому числі від процедур відбору кадрів, здатних якісно здійснювати правосуддя.

Є цілком очевидним, що організація діяльності судів має здійснюватись на підставі правового регулювання, яке має у своїй основі якісну наукову базу. Цим обумовлюється постійний інтерес науковців, в тому числі, й до проблем належного адміністративно-правового регулювання діяльності судів і сфера діяльності господарських судів тут не є виключенням.

У процесі здійснення судової реформи, з прийняттям нових законодавчих актів з питань судоустрою та нових процесуальних кодексів, розширенням сфери електронного урядування і на сферу реалізації судової влади, запровадженням демократичних механізмів відбору суддів та оцінки їх професійних та морально-ділових якостей надзвичайно важливої уваги набувають наукові дослідження спрямовані на створення, як теоретичних засад адміністративно-правового регулювання діяльності судів, так і на удосконалення відповідного правового регулювання. З огляду на це тема дисертаційного дослідження Д.В. Мандичева є актуальною і своєчасною.

Якість будь-якого дисертаційного дослідження обумовлюється об'єктивністю та достовірністю його результатів. У свою чергу об'єктивність та достовірність результатів забезпечується використанням у дослідженні належного методологічного інструментарію. У рецензованому дисертаційному дослідженні Д.В. Мандичева використовуються загальноновизнані філософські підходи, загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові методи пізнання, зокрема такі, як діалектичний та системний підходи, системний, структурно-функціональний, формально-юридичний, логіко-семантичний, порівняльний, історичний та інші методи.

Слід відзначити, що обираючи як предмет дисертаційного дослідження адміністративно-правове забезпечення діяльності господарських судів, автор досить чітко виділив ключові елементи відповідних засад і відповідно побудував структуру дослідження. Ця структура є логічною і в основному відповідає його меті і завданням, що власне і забезпечує цілісність дослідження.

Складність досліджуваної теми з одного боку та її малодослідженість з іншого, дають значний простір для наукового пошуку, а відтак і можливості для отримання науково нових результатів. Власне можна сказати, що дисертація Д.В. Мандичева значною мірою виправдовує такі очікування і містить досить значну кількість положень, які можна позитивно оцінити з точки зору їх наукової новизни. При цьому, відповідні положення дають

можливість оцінити рівень наукової новизни результатів дисертаційного дослідження як цілком достатній для праць такого рівня.

Перший розділ дисертації цілком логічно присвячений методологічним засадам діяльності господарських судів в Україні і починається з історико-правового аналізу розвитку та становлення системи господарських судів в Україні. В цілому матеріал даного підрозділу є достатньо цікавим, але, на нашу думку, автор припускається досить поширеної у сучасних правових дослідженнях помилки, а саме осучаснення історії.

Так, автор стверджує, що історія становлення системи господарських судів на території України своїм корінням сягає доби Київської Русі (стор. 36). З цим твердженням важко погодитись, оскільки зрозуміло, що господарських судів у сучасному розумінні тоді існувати не могло. Тим більше, що далі автор стверджує, що історично першим в сучасному розумінні господарської спеціалізації можна вважати постійний комерційний суд вперше створений в Парижі листопаді 1563 р. (стор. 37). Інша справа, що цілком коректним було б твердження, що у ті часи виникають відносини, які згодом обумовили виникнення прообразу судів господарської спеціалізації.

Натомість беззаперечною перевагою даного підрозділу є фактичне визнання того, що система арбітражних комісій та органів державного арбітражу у радянську добу мала переважно адміністративний характер.

У підрозділі 1.2 «Роль та місце господарських судів у судовій та правоохоронній системах України» автор розкриває роль та значення господарських судів у судовій та правоохоронній системах України. Цей підрозділ безумовно має значення у контексті досліджуваної теми, натомість у ньому бракує саме адміністративно-правового аспекту пов'язаного із діяльністю щодо забезпечення функціонування судової влади. Хоча автор і звертає увагу на те, що слід розрізняти поняття «система судів», «судова система» та «система органів забезпечення функціонування судової влади».

На відміну від попереднього, у наступному підрозділі «Поняття та особливості організації та функціонування системи господарських судів в Україні як суб'єктів адміністративного права» автор значною мірою компенсує брак адміністративно-правового аспекту. Це проявляється зокрема у тому, що автор відстоює позицію стосовно того, що функції господарських судів як суб'єктів адміністративного права доцільно об'єднати в дві великі групи за критерієм їх цільової спрямованості: 1) адміністративні функції, що реалізуються у зв'язку зі здійсненням правосуддя в господарському судочинстві; 2) адміністративні функції, які виконуються у зв'язку зі здійсненням судового управління (внутрішньоорганізаційного або зовнішнього).

Крім того, автор звертає увагу на такі особливості функціонування господарських судів як суб'єктів адміністративного права: 1) є владним суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями; 2) завжди мають рівноправне або чільне становище у відносинах з іншими суб'єктами, в тому числі органами державної влади; 3) у правовідносинах з іншими суб'єктами зберігають власну незалежність і недоторканність суддів та керуються виключно законодавством; 4) для повної реалізації свого адміністративно-правового статусу використовують спеціально створені допоміжні органи (Державна судова адміністрація, апарат судів тощо).

Зазначені положення в цілому не викликають суттєвих зауважень. Крім того, у позитивному аспекті варто відмітити виділення автором функцій судового управління, не пов'язаного із провадженням у господарських справах, зокрема таких, як представницькі функції, пов'язані із здійсненням головами, їх заступниками господарських судів представництва відповідних судів як органів державної влади у відносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами; контрольні функції; організаційні функції; забезпечувальні функції;

функції взаємодії, в тому числі інформаційної; функції судового самоврядування.

У підрозділі 1.4 «Мета та принципи діяльності господарських судів в Україні» автор досить переконливо доводить, що метою адміністративної діяльності, що здійснюється в господарських судах, є упорядкування та організація діяльності суддів цих судів. Завданнями, в свою чергу, виступають: 1) забезпечення своєчасної реєстрації позовних заяв та інших звернень, що надходять до господарських судів; 2) створення організаційних умов для проведення судових засідань в господарських судах; 3) забезпечення дотримання суддями господарських судів службової дисципліни; 4) створення умов для здійснення суддівського самоврядування та ін.

Заслуговує на підтримку і висновок автора стосовно того, що співвідношення процесуально-правової мети та завдань функціонування господарських судів із метою та завданнями їх адміністративної (управлінської) діяльності виражається в їх безпосередньому взаємозв'язку: управлінські повноваження покладаються в основу реалізації всіх функцій господарських судів. В свою чергу, кінцевою метою здійснення цих функцій є справедливе, об'єктивне, законне вирішення господарських спорів (здійснення правосуддя в господарському судочинстві).

Слід погодитись і з запропонованим автором підходом до визначення адміністративно-правових принципів діяльності господарських судів, які, на думку автора, можна визначити як закріплені в адміністративно-правових нормах відправні ідеї та керівні положення, які характеризуються відносною стійкістю та динамічністю, та виражають спосіб організації, порядок функціонування системи господарських судів України, здійснення в них судового адміністрування та вирішення інших питань адміністративно-управлінського характеру.

В той самий час, характеризуючи конкретні адміністративно-правові принципи (стор. 99-103), автор змішує їх з принципами правосуддя, що є некоректним з точки зору предмету адміністративного права.

Найбільш цікавим, з точки зору змісту, є другий розділ дисертації, присвячений змісту адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів. У підрозділі 2.1 основна увага приділяється визначенню місця адміністративно-правового регулювання серед правових засад діяльності господарських судів України.

На основі аналізу особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів, таке регулювання визначає як складний багатоелементний процес упорядкування та нормування управлінських правовідносин, що виникають в діяльності господарських судів, який здійснюється органами законодавчої влади, органами суддівського самоврядування, іншими спеціально утвореними органами, що належать до судової системи, а також суддями, які обіймають адміністративні посади, шляхом розробки та прийняття нормативно-правових, індивідуальних та інших адміністративних актів. Слід зазначити, що таке визначення повною мірою охоплює предмет адміністративно-правового регулювання у відповідній сфері.

Позитивно слід також оцінити думки автора щодо доповнення традиційно-визнаного переліку видів адміністративно-правових відносин відносинами, що складаються в сфері кадрового забезпечення суддів, як проведення оцінки ефективності роботи суддів господарських судів, підвищення рівня їх кваліфікації; правовідносинами, що виникають в сфері взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами судової та правоохоронної системи України та правовідносинами, що складаються в сфері матеріально-технічного забезпечення роботи господарських судів.

Варто відмітити і позицію автора щодо впливу міжнародних стандартів діяльності судів на відповідне адміністративно-правове регулювання.

У підрозділі 2.2 автором, на підставі аналізу законодавства України, аналізуються особливості адміністративних правовідносин, що виникають у діяльності господарських судів. Зокрема, автор доводить, що адміністративні правовідносини, що виникають за участю господарських судів, – це вид суспільних правовідносин (правових зв'язків), у які вступають суди загальної юрисдикції, що спеціалізуються на розгляді господарських справ, з іншими суб'єктами, та які виражаються у виконанні ними своїх адміністративних обов'язків або реалізації своїх адміністративних прав з метою ефективного та своєчасного здійснення правосуддя в господарському судочинстві.

Наведені автором класифікації адміністративних правовідносин, учасником яких господарські суди чи їх судді суттєвих заперечень не викликають, за винятком характеристики охоронних адміністративних правовідносин. На думку автора, до охоронних правовідносин можна віднести ті види адміністративних правовідносин, які пов'язані із застосуванням юридичної відповідальності щодо суддів, які допустили порушення закону: організація та здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів, застосування до них заходів дисциплінарної відповідальності; надання дозволу на затримання суддів, які вчинили кримінальні правопорушення тощо. Проте, автор залишає поза увагою відносини, пов'язані із застосуванням суддями заходів процесуального примусу.

Найбільш цікавим моментом у підрозділі 2.3 «Поняття та види організаційного забезпечення діяльності господарських судів України є міркування автора стосовно змісту понять «судове управління» та «судове адміністрування». На його думку поняттям «судове управління» охоплюються всі (як зовнішні, так і внутрішні) управлінські процеси, що відбуваються в державі в цілому, та в судовій системі зокрема, що спрямовані на упорядкування діяльності судів та судової влади. Судове адміністрування – це виключно внутрішні управлінські процеси; його суб'єктами є судді, які займають адміністративні посади в судах. Відтак,

судове адміністрування є одним із елементів судового управління. В той самий час, поняття «організаційне забезпечення діяльності судів» займає проміжне становище між цими двома категоріями: воно є вужчим за поняття «судове управління», однак ширше за поняття «судове адміністрування». Таким чином, організаційне забезпечення діяльності господарських судів є одним із елементів судового управління. На нашу думку така позиція є цілком виваженою та коректною.

Не викликає заперечень і запропонований автором перелік видів організаційного забезпечення діяльності господарських судів, які в даному підрозділі отримали доволі детальну характеристику.

В межах підрозділу 2.4 «Адміністративно-правові засади взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи України» доволі цікавими моментами є підхід до визначення змісту взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи. Автор розглядає її як вид публічно-правових відносин, заснованих на формальній рівності сторін, у які господарські суди вступають з метою вирішення питань організаційного, управлінського або іншого характеру на підставі взаємоузгодженої сторонами або визначеної законодавством системи дій цих суб'єктів.

На підставі аналізу чинного законодавства автор цілком слушно виділяє та детально характеризує такі види взаємодії, як інформаційна взаємодія; ресурсна взаємодія; взаємодія з приводу прийняття та виконання рішень у господарському судочинстві; взаємодія у сфері опосередкованої участі господарських судів у законодавчому процесі; взаємодія у сфері охорони господарських судів та забезпечення особистої безпеки суддів цих судів.

Третій розділ дисертації присвячений адміністративно-правовому забезпеченню управління діяльністю господарських судів в Україні.

У підрозділі 3.1 автор докладно розбирається із питанням завдань і функцій апаратів господарських судів України. На думку автора, апарат господарського суду можна визначити як організаційно єдину систему структурних підрозділів та відділів, штатною одиницею в яких є посада, яку займають державні службовці та працівники, які здійснюють функції з обслуговування, та основним призначенням якої є організаційне, кадрове, матеріально-технічне та інше забезпечення належної роботи судів відповідного господарського суду.

Цілком слушною є висловлена автором думка про те, що особливістю функціонування апаратів судів, в тому числі господарських, є те, що фактично здійснюючи організаційне та інше забезпечення діяльності суддів, їх управлінська влада не поширюється на суддів, що відповідає принципу незалежності останніх та підкорення їх лише закону.

З позицій наукової новизни варто відмітити і сформульоване автором положення про те, що юридична природа апаратів господарських судів дозволяє позиціонувати їх як допоміжну структуру в єдиному державному органі – господарському суді, службовці якого пов'язані із суддівським корпусом відносинами взаємодії, але не мають по відношенню один до одного управлінських повноважень.

Заслуговує схвалення і здійснений автором функціональний аналіз діяльності апаратів господарських судів.

У підрозділі 3.2 «Роль та значення органів суддівського самоврядування в управлінні та організації діяльності господарських судів України», автор переконливо доводить, що суддівське самоврядування можна розглядати у функціональному та організаційному аспектах. У першому значенні суддівське самоврядування слід визначити як форму судового управління, яке реалізується виключно суддями через створені в установленому законом порядку органи та полягає у вирішенні питань організації та функціонування судової влади, що не пов'язані зі здійсненням правосуддя. В організаційному аспекті суддівське самоврядування слід

розглядати як організаційно-оформлений інститут, у структуру якого входять збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Пленум Верховного Суду, Рада суддів України та з'їзд суддів України, порядок обрання делегатів, періодичність та порядок проведення засідань яких визначається законодавством, регламентами, положеннями та іншими актами.

В межах цього підрозділу охарактеризовано два напрямки впливу органів суддівського самоврядування на діяльність господарських судів. Одним із напрямків є їх безпосередня або опосередкована участь в кадровому, фінансовому, матеріально-технічному та іншому забезпеченні діяльності господарських судів. Другим - вирішення питань у сфері кадрового забезпечення інших органів судової влади.

У підрозділі 3.3 «Місце інших органів системи судової влади в організації та забезпеченні діяльності господарських судів в Україні» розглядається місце та роль Державної судової адміністрації, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, Вищої ради правосуддя, Національної школи суддів в організації та забезпеченні діяльності господарських судів. В межах даного підрозділу основну увагу приділено функціональному аспекту діяльності зазначених органів та відповідному адміністративно-правовому регулюванню.

У позитивному аспекті варто відмітити зміст підрозділу 3.4 дисертації, в якому автор досліджує адміністративно-правові форми та методи контролю за діяльністю господарських судів в Україні.

Розділ 4 дисертації носить здебільшого прикладний характер і присвячений шляхам удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні. В межах цього розділу на фаховому рівні висвітлюється зарубіжний досвід правового забезпечення діяльності господарських судів та можливості його використання в Україні, пропонуються шляхи оптимізації системи та організаційно-штатної структури господарських судів, пропонуються

конкретні заходи щодо вирішення проблем кадрового та матеріально-фінансового забезпечення господарських судів, а також удосконалення критеріїв оцінювання діяльності господарських судів.

В цілому, як офіційний опонент, я можу стверджувати, що Д.В. Мандичев успішно впорався із поставленими перед дисертаційним дослідженням задачами та отримав результати, які характеризуються належним рівнем наукової новизни і мають як теоретичне, так і практичне значення.

Дисертація виконана самостійно з використанням сучасних досягнень науки адміністративного права . Одержані наукові результати та висновки, що містяться у дисертації, сформульовані та обґрунтовані на базі особистих теоретичних та практичних досліджень автора.

Але, попри позитивну, в цілому, оцінку дисертаційного дослідження Д.В.Мандичева і належний рівень його науково-теоретичних і практичних результатів, слід звернути увагу й на певні недоліки, що мають місце у змісті дисертації, зокрема такі, що потребують додаткових пояснень з боку автора:

1. У вступі до дисертації, серед положень, що виносяться на захист і сформульовані уперше, лише одне стосується теоретичних аспектів дослідження, хоча у змісті дисертації таких положень цілком достатньо. Натомість докторська дисертація передбачає вирішення проблем насамперед теоретичного рівня. Решта ж положень носить суто прикладний характер.

2. На стор. 59 дисертації автор зазначає: «На підставі проведеного вище аналізу, вважаємо, що слід розрізняти поняття «система судів», «судова система» та «система органів забезпечення функціонування судової влади». В той самий час автор далі не розкриває змісту поняття «система органів забезпечення функціонування судової влади», хоча з точки зору теми дисертації це було б доцільним.

3. На стор. 100-101 автор відносить до загальних адміністративно-правових принципів діяльності господарських судів такі принципи, як гласність, об'єктивність та неупередженість, незалежність суддів, обов'язковості судових рішень.

На нашу думку, ці принципи важко віднести до адміністративно-правових, оскільки вони є загальноновизнаними принципами правосуддя. Натомість діяльність щодо здійснення господарськими судами правосуддя не охоплюється предметом адміністративного права.

4. На стор. 146 дисертації автор зазначає, що до охоронних правовідносин можна віднести ті види адміністративних правовідносин, які пов'язані із застосуванням юридичної відповідальності щодо суддів, які допустили порушення закону: організація та здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів, застосування до них заходів дисциплінарної відповідальності; надання дозволу на затримання суддів, які вчинили кримінальні правопорушення тощо.

У зв'язку з цим виникає питання стосовно того, чи можна, на думку автора, відносити до охоронних адміністративних правовідносин відносини, пов'язані із застосуванням передбачених Господарським процесуальним кодексом України заходів процесуального примусу, а також з розглядом справ про адміністративні правопорушення стосовно неповаги до суду.

5. Певні сумніви викликає доцільність розгляду правового статусу та діяльності науково-консультативних рад (стор. 252-255) у контексті адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів, оскільки відносини між цими радами та господарськими судами важко визнати адміністративно-правовими.

6. У висновках до розділу 3 дисертації (стор. 279) зазначено, що методами контролю за діяльністю господарських судів є: 1) методи примусу – винесення рішення про притягнення суддів господарських судів до дисциплінарної відповідальності, їх звільнення, переведення тощо (дані методи можуть застосовувати тільки Вища рада правосуддя); 2) методи переконання – інформування, консультування, рекомендації, оскарження тощо.

Зазначена позиція потребує належного обґрунтування. На нашу думку методи примусу та переконання є загальними методами управління, в тому числі й державного, однак ці методи не можуть бути методами контролю.

7. На стор. 367 дисертації серед форм взаємодії господарських судів з іншими суб'єктами правоохоронної системи автор виділяє, поряд з іншим, укладення договорів про експлуатацію об'єктів державної або комунальної власності та залучення суб'єктів правоохоронної системи до участі у розгляді господарських справ у якості позивачів або відповідачів.

В даному випадку не зовсім коректно розглядати зазначені форми у контексті адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів, оскільки у першому випадку має місце цивільно-правове регулювання, а в другому – господарсько-процесуальне.

Але, зазначені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження і не зменшують теоретичного та практичного значення його результатів.

В цілому можна констатувати, що дисертація Д.В. Мандичева є завершеною науковою працею в якій вирішується важлива проблема створення наукових засад адміністративно-правового забезпечення діяльності господарських судів в Україні, а також удосконалення існуючого правового регулювання у цій сфері.

Результати дисертаційного дослідження Д.В. Мандичева повною мірою висвітлені у достатній кількості статей, опублікованих у фахових наукових юридичних виданнях, в тому числі й зарубіжних, а також внесених до наукометричних баз. Усі висновки та положення наукової новизни відображені в опублікованих наукових працях або оприлюднені на науково-практичних конференціях.

Автореферат дисертації ідентичний її основним положенням і повністю відображає результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України, виконано державною мовою, рукопис оформлений у відповідності до вимог державного стандарту.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційне дослідження Д.В. Мандичева на тему: «Адміністративно-правові забезпечення діяльності господарських судів в Україні» має істотне значення

для науки адміністративного права та відповідає вимогам Положення про присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, і встановленим МОІ України вимогам до докторських дисертацій. Відповідно, його автор, Мандичев Денис Вадимович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент –

професор кафедри державно-правових
дисциплін Харківського національного
університету ім. В.Н.Каразіна
доктор юридичних наук, професор

Д.М. Лук'янець

